
תגלית בית-כנסת עתיק בעזה / The Discovery of an Ancient Synagogue at Gaza /

Author(s): מיכאל אב-יונה and M. Avi-Yonah

Source: *Yediot Bahaqirat Eretz-Israel Weatiqoteha* / ידיעות בחקר ארץ-ישראל ועתיקותיה, Vol. ל' / 1966, No. ט' (תשכ"ו) / pp. 221-223

Published by: Israel Exploration Society

תגלית בית-כנסת עתיק בעזה

מאת

מייכאל אבידיונה

בגליון האחרון של *Orientalia* מופיע מאמר על תגליות במצרים בשנים 1964—1965, ובו רשימה השואבה מן העתונות הימית המצרית. וזו לשונה¹:

15. זה.—לפי ידיעות שהופיעו בעתונות המצרית גילתה משלחת אריאיאולוגית של מחלקה-העתיקות שרדי כנסייה מן המאה ה-/
וביניהם שני פסיפסים יפים. האחד מעוטר בתיאורי חיים, ואילו על השני נראית קדושה, הפורטת על נבל וкосמת את חיות-הפרא. בשני הפסיפסים כתובות יוונית ובערבית.

למאמר מצורפים שלושה צלומים, שנמסרו על-ידי החופר, ד"ר עבד אל-מח'سن אל-ח'שב (שם, צירום 73—75; לוחות אXXXX—XX).

מן התצלומים עולה, שתתגללה בבית-כנסת יהודי מן המאה ה-/. זה זמן רב היה ידוע, שאמנם היה בעזה בבית-כנסת. ואלה ההוכחות לכך: (1) עמוד שחוקות בו הכתובת "חנניה בר יעקב" (ΩΝΑΝΙΑ ΒΡΙΚΟΥ) ומונורה בעלת שבעה קנים; בצד אחד של המנורה שופר, ובצד השני לולב ואתרוג. (2) שבר סורג שחוקות בו מנורה וכתוות יוונית שבה נזכר "יעקב בן אלעוז"².

א. החלק הראשון של הרצפה כולל גפן מתפתחת עם עליים וולולים. ענפי הגפן יוצרים עיגולים, ובתוכם תיאורי חיים. באחד העיגולים (הנמצא, כנראה, במרכז הרצפה) כתובות יוונית (לוח יב: 1):

MANAA
MOC KAI ICOYC
YIOI TOY MAKAPS
[ ]ICCHTOC ΣΥΛΕΜΠΟΡΟΙ
EYXAPICTOYNTEC

1. J. Leclant, *Orientalia*, N.S. 35, 1966, p. 135. אני מודה למר. א. קמפניסקי ולמר. י. נוה על שהפנו את חומרת-לבוי לפרטום זה.

2. ספר היישוב, א, ירושלים תרצ"ט, עמ' 113—114, מט' 5—7.

מיכאל אביניונה

[T]Ω ΑΓΙΩΤΣ ΤΟΠΩ ΚΑΙ
[T]HN ΨΗΦΩCIN TAYTHN
ΠΡΟCΕΝΗΓKAMEN
[EN] MHNI ΛΩΩ TOY
ΘΞΦ

Mavája/moç ɔ καὶ Ἰσοδός / υἱοὶ τοῦ μακάρ(ιωτάτου) / Ἰσσήτος ἔυλεμπόροι / εὐχαριστοῦντες / [t]ψ ἀγιωτ(άτω) τόπῳ καὶ / [t]ὴν ψήφωσιν ταύτην προσ<ח><ע>קאמεν / [ēv] μηνὶ Λώφ τοῦ / θέψ

(אנחנו) מנוח וישוע⁴, בני ישি (?) המנוח, סוחרי-עצים, כאות-הערכה לאחר הקדוש⁵ ביוור, תרמננו את הפסיפס הזה בחודש ליאוֹס (שנה) 569.⁶

העדר הצלבים, השמות היהודיים מנוח וישוע, ואולי גם השם ישי, וכן כינוי בית-הכנסת בשם "האחר הקדוש ביוור" (השווה את הביטוי τόπος ἄγιος שבכחות-הstorog מעוז) מעידים, שלפנינו רצפת בית-כנסת. מעניינת גם ת逋וקת המנדבים, שהיו סוחרי-עצים, ודאי יבואנים.

ב. בחלק השני של הרצמה (لوح יב: 2—3) אפשר למצוא משומש חיזוק למסקנתנו: בתוך מסגרת של מיאנדרים מתואר המלך דזיד בדמות אופריאום, הפורט על גבל, שעה שחיות שונות (פיל, גיראפה, גור-אריה ושלו) מאזונות לצליליון. ליד ראש המלך כחוב באותיות עבריות ובכתב מלא: "דזיד". המלך מתואר בתלבושת קיסרי ביזנטין: חבוש דיadem ולבוש כלאים של קיסר וטוניקת-פסים.

תיאור זה מלא עניין לכל העוסק בתולדות האיקונוגרפיה היהודית. תיאור אופריאום-דזיד כבר מופיע בת渼שייחי דורא-אברופוט⁷. בציורים ביזנטים מן המאה הוי — כמו, למשל, בעיטורי ס' בראשית השמור בוינה — מתוארים

3. השווה: *CII*, II, No. 883

4. הצורה Ἀντώνιο⁸ מצויה אצל יוסף בן-מתתיהו (קדמ' ב, 183) כתעתיק שמו של ישוה בן אשר (בר' מו, יז); בתרגום-השבעים נכתב שם זה Φεόδοσιος⁹.

5. כינוי זה מופיע בΖώρα וז בכתובות-הstorog מעוז וככחות רכבות אחרות. ידועה גם צורתו הארמית: "אטרא קדישא".

6. לפי מנין עזה — שנה 9/508 לספחה¹⁰.

C. Kraeling, *Dura-Europos Report*, VIII, 1: *The Synagogue*, New Haven 1956, pp. 223–225; E. R. Goodenough, *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period*, IX, New York 1964, pp. 89–104

תגלית בית-כנסת עתיק בעזה

מלכי המקרה לבוש קיסרי ביזנטיון.⁸ הוא הדין לדמותו של דוד בעיטורי ס' תהילים מפarris.⁹ אולם הויהי אורפיאוס-דוד מעולם לא בוטא בצורה כה קולעת כמו במקרה שלפנינו. השובבה גם התילה העותרת את ראש המלך, דוגמת ההילوت שביב ראשי הקיסרים, כמו, למשל, יוסטיניאנוס בכנסיית סאן ויטלה שבראונה. ראוי כאן להזכיר, שגם ראשו של אברהם בפסיפס בית-אלפא עטור הילה.

העובדת שמחזה זה מתואר ברצפת הבניין מעידה עדות נוספת, שהמדובר בבית-כנסת, שכן מאז שנת 427 היה איסור חמור על תיאורים מסוג זה ברכפות של כנסיות.

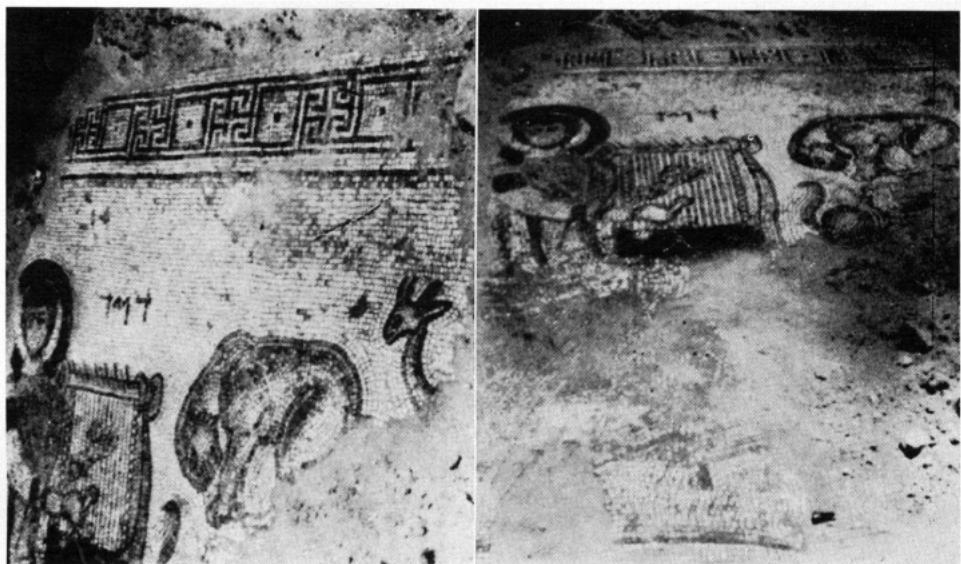
הפסיפס הונח כמעט באותו הזמן שהונח הפסיפס בבית-אלפא, דבר המעיד על היחס הנוח למדוי יהודים ביוםיהם של אנאסטאסיאוס ויווסטיניאנוס יורשו. במידה שאפשר להבחין בדמותות החיות, נעשה הפסיפס באותו בית-המלאכה שבו נעשו פסיפסי מעון ושלאל¹⁰; ביחוד הפיל אופיני לסגנונו של בית-המלאכה זה. בתגלית החדש יש אפוא שם אישור להשערה, שמקור הפסיפסים האלה בעזה, אף-על-פי שנעשה כאן שימוש בדמותות אדם (כמו בבית-אלפא), נהוג שנפלל, כנראה, בעת הנחת הרצפה במעון.

H. Gerstinger, *Die Wiener Genesis*, Wien 1931, pp. 128–131; Pls. 7, .8
34–36

H. Buchthal, *The Miniatures of the Paris Psalter*, London 1938, p. 13; .9
Pl. I: David as Harper; Pl. VII: The Exaltation of David
93–94. מ. אבידינה, ארץ-ישראל, ו', ירושלים תשכ"א, עמ' 86–

1. כתובות ההקדשה בבית הכנסת בעזה.

2—3. ОРПИАОС-ДОИД.